

“AIDiSo” - Ευθυγράμμιση των αρχών της αναπηρίας με την εκπαιδευτική πρακτική σε καιρούς πανδημικής κρίσης: επαναπροσδιορισμός του προβλήματος – αναδιατύπωση λύσεων για την υποστήριξη μαθητών με αναπηρία/ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (α/ε.ε.α)

1st Report

1. ΕΙΔΙΚΟΙ ΠΕΚΕΣ-ΚΕΔΑΣΥ-ΙΕΠ

Γενικά στοιχεία

ΕΙΔΙΚΟΙ: Προϊστάμενοι ΚΕΔΑΣΥ, Συντονιστές/στριες Εκπαιδευτικού Έργου Δασκάλων (ΠΕ70) και Εκπαιδευτικού Έργου Ειδικής Αγωγής και Ενταξιακής Εκπαίδευσης στα ΠΕΚΕΣ και Ειδικής Αγωγής, Σύμβουλος Επιστημονικής Μονάδας "Ειδική και Συμπεριληπτική Εκπαίδευση" – Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)

Αριθμός συμμετεχόντων:11

Αποτελέσματα

1. Προετοιμασία και σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης πριν την έναρξη της πανδημίας

Σχετικά με την προετοιμασία και σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης πριν την έναρξη της πανδημίας, εκφράστηκε η άποψη πως υπήρχε έλλειψη σχεδίου δράσης και πρωτοκόλλου και οδηγιών προετοιμασίας των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας σχετικά με αντιμετώπιση καταστάσεων υγειονομικής κρίσης. Δεν είχε πραγματοποιηθεί καταγραφή αναγκών και προγράμματα προετοιμασίας σχετικά με την ετοιμότητα των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες για περιπτώσεις κρίσεων όπως είναι η πανδημία. Επίσης, δεν είχαν δοθεί ούτε οδηγίες για την προετοιμασία.

2. Λειτουργία δομών εκπαίδευσης ειδικής και γενικής αγωγής κατά την διάρκεια της πανδημίας (Σχολικό έτος 2019-2020 & 2020-2021)

Τα Ειδικά Σχολεία κατά τη σχολική χρονιά 2019-2020 έκλεισαν για μικρό χρονικό διάστημα με προαιρετική εξ αποστάσεως εκπαίδευση αλλά το 2020-21 επέστρεψαν στη διδασκαλία δια ζώσης ακολουθώντας συγκεκριμένα μέτρα ασφαλείας. Όσον αφορά τα Γενικά Σχολεία, κατά το έτος 2019-2020 έκλεισαν για 3 περίπου μήνες και προτάθηκε – ως προαιρετική - η αξιοποίηση μεθόδων σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Κατά το σχολικό έτος 2020-21 ορίστηκε ως υποχρεωτική η σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε συνδυασμό με μεθόδους ασύγχρονης διδασκαλίας για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (περίπου 5 μήνες).

Σχετικά με τους/ις μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες υπήρχε συνδυασμός εξατομικευμένων παρεμβάσεων και παρέμβασης στη γενική τάξη.

Ειδικότερα, οι μαθητές/τριες που υποστηρίζονταν από εκπαιδευτικό παράλληλης στήριξης, συνήθως οι εκπαιδευτικοί ήταν παρόντες στην ψηφιακή τάξη με όλους τους μαθητές/τριες και σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιούσαν την δυνατότητα εξατομικευμένης διδασκαλίας με τον/ην μαθητή/τρια σε ξεχωριστό «ψηφιακό δωμάτιο». Σχετικά με τους μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που παρακολουθούσαν το τμήμα ένταξης, συνέχισαν τις ορισμένες ώρες να παρακολουθούν σε ξεχωριστή συνάντηση με τον εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής.

Σχετικά με το σοβαρό ζήτημα της διασφάλισης της πρόσβασης των μαθητών/τριών με αναπηρία στις ψηφιακές τάξεις, υποστηρίχθηκε πως δεν υπήρχαν κεντρικά οργανωμένα μέτρα και ιδιαίτερη πρόβλεψη μόνο κάποιες πρωτοβουλίες για οδηγίες σε προσβάσιμη μορφή και το υλικό που υπήρχε στη σελίδα prosvasimo.gr. Γενικά, οι εκπαιδευτικοί και γονείς προσπάθησαν να ξεπεράσουν τα προβλήματα προσβασιμότητας των πλατφορμών και της έλλειψης εξοπλισμού.

Σύμφωνα με τους experts οι μαθητές/τριες με αναπηρία συμμετείχαν σε ένα μέτριο βαθμό ενεργά στην εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία και πιο ενεργά κατά το σχολικό έτος 2020-21. Ειδικότερα, πολλοί/ές μαθητές/τριες με σοβαρά προβλήματα υγείας δεν παρακολουθούσαν τα δια ζώσης μαθήματα στα ειδικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 2020-21. Γενικότερα, εμφανίστηκαν σημαντικά εμπόδια στη συμμετοχή των μαθητών/τριών με αναπηρία τα οποία σχετίζονται με κοινωνικοοικονομικές δυσκολίες, απροθυμία των γονέων καθώς και έλλειψη απαραίτητων δεξιοτήτων και εξοπλισμού. Για κάποιες περιπτώσεις μαθητών/τριών με αναπηρία όπως μαθητών με αυτισμό ή ΔΕΠΥ η εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία δημιουργούσε ακόμη περισσότερες δυσκολίες λόγω της διαταραχής της «ρουτίνας» και της έλλειψης διαπροσωπικής σχέσης ή βιωματικών-αλληλεπιδραστικών δραστηριοτήτων. Αξίζει να σημειωθεί πως οι εκπαιδευτικοί ανέλαβαν πρωτοβουλίες για την προώθηση της ενεργού συμμετοχής παρόλο που δεν υπήρχε κεντρική καθοδήγηση ενώ τονίστηκε και ο σημαντικός ρόλος των γονέων.

Όσον αφορά τις αποτελεσματικές εκπαιδευτικές πρακτικές κατά την διάρκεια της πανδημίας αναφέρθηκαν χαρακτηριστικά το πρωτότυπο εκπαιδευτικό υλικό που δημιούργησαν οι εκπαιδευτικοί ή οδηγίες που αναρτήθηκαν στους ιστότοπους των σχολείων ή των φορέων (ΚΕΔΑΣΥ, ΠΕΚΕΣ) αλλά και στις πλατφόρμες e-me και e-class. Σημαντικό ρόλο στην επιτυχία των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων διαδραμάτισε η ποιότητα της συνεργασίας του ειδικού παιδαγωγού (παράλληλης στήριξης ή τμήματος ένταξης) και εκπαιδευτικού της γενικής τάξης. Γενικά, θετική επίδραση είχαν περισσότερο οι εξατομικευμένες παρεμβάσεις και το υλικό που δημιουργήθηκε για τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο, αναφέρθηκε πως ορισμένοι εκπαιδευτικοί δεν ήταν πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν ψηφιακά εργαλεία και να προσαρμόσουν τη διδασκαλία τους στις νέες συνθήκες και κάποιοι εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής δεν συνεργάστηκαν αποτελεσματικά με τον εκπαιδευτικό της γενικής τάξης, με αρνητικές επιπτώσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία των μαθητών/τριών με αναπηρία κατά την διάρκεια της πανδημίας.

3. Μέτρα, εκπαιδευτικά προγράμματα και ή ψυχοκοινωνικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την κάλυψη των αναγκών των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατά την διάρκεια της πανδημίας

Μέτρα, εκπαιδευτικά προγράμματα και/ή εκπαιδευτικές παρεμβάσεις
1. Οδηγίες αναρτημένες σε ιστοτόπους –λίγες σε αριθμό ήταν σε προσβάσιμη μορφή
2. Εκπαίδευση-σεμινάρια για εκπαιδευτικούς
3. Διαδικτυακές συναντήσεις και τηλεφωνική επικοινωνία με γονείς και εκπαιδευτικούς
4. Ψυχολογική υποστήριξη σε κάποια σχολεία με πρόσληψη επιπλέον ψυχολόγων
5. Πρόσληψη εκπαιδευτικών για αναπλήρωση όσων νοσούσαν
6. Προσφορά εξοπλισμού μικρού σε αριθμό (τάμπλετ σε μαθητές/τριες με βάση οικονομικά κριτήρια)
7. Εκπαιδευτικό υλικό αναρτημένο σε ιστοτόπους – πρωτοβουλίες επαγγελματιών.

4. Νέες ανάγκες των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατά την διάρκεια της πανδημίας

Σύμφωνα με τους experts, εμφανίστηκαν νέες ανάγκες όλων των εμπλεκομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία, δηλαδή των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών/τριών. Αρχικά αναφέρθηκε η ανάγκη για ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Επιπλέον, κατά την διάρκεια της τηλεεκπαίδευσης έγιναν πιο εμφανή προβλήματα στις οικογένειες μαθητών όχι απαραίτητα με αναπηρία και χρειάστηκε σε κάποιες περιπτώσεις να ληφθούν μέτρα αντιμετώπισης περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας. Παράλληλα φάνηκε η ανάγκη να τεθούν «όρια» στην παρεμβατικότητα των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για τους μαθητές με αναπηρία αναδείχθηκε έντονη η ανάγκη για στενή συνεργασία του εκπαιδευτικού της παράλληλης στήριξης/τμήματος ένταξης και του εκπαιδευτικού της γενικής τάξης καθώς και της οικογένειας των μαθητών με αναπηρία. Υπήρχαν, βέβαια, και περιπτώσεις μαθητών/τριών με αναπηρία οι ανάγκες των οποίων «παρέμειναν ανεκπλήρωτες». Ενδεικτικά αναφέρθηκε η ανάγκη για κοινωνικές δεξιότητες, η προσβασιμότητα του υλικού ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι τεχνικές δυσκολίες και η έλλειψη εξοπλισμού αποτέλεσαν ανυπέρβλητο εμπόδιο στην ισότιμη συμμετοχή και λόγοι «αποκλεισμού» μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία.

5. Υπηρεσίες υποστήριξης μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Αξίζει να σημειωθεί πως αρκετές υπηρεσίες υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες δεν ήταν διαθέσιμες κατά την διάρκεια της πανδημίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί πως τα ΚΕΔΑΣΥ δεν μπορούσαν να πραγματοποιούν για μεγάλο χρονικό διάστημα διαγνωστικές διαδικασίες και αξιολογήσεις

καθώς και επισκέψεις σε σχολεία. Διατήρησαν βέβαια τον υποστηρικτικό και συμβουλευτικό τους ρόλο πραγματοποιώντας διαδικτυακές συναντήσεις και τηλεφωνική επικοινωνία με εκπαιδευτικούς και γονείς. Μετέφεραν και προσαρμοσαν στις εξ αποστάσεως συνθήκες όσες υπηρεσίες μπορούσαν. Επιπλέον, όσον αφορά τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες για κάποιο χρονικό διάστημα αναστάληκαν δια ζώσης θεραπευτικά ή εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία αφορούσαν κυρίως την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων αλλά και αθλητικές δραστηριότητες.

Όσον αφορά τις υπηρεσίες υποστήριξης των σχολικών δομών γενικής και ειδικής αγωγή, κυρίως δόθηκε η δυνατότητα να επικοινωνούν διαδικτυακά ή τηλεφωνικά με φορείς/υπηρεσίες ώστε να λαμβάνουν οι εκπαιδευτικοί οδηγίες ή κατευθύνσεις. Δόθηκε κάποιο ενημερωτικό υλικό, αναρτήθηκε στην σελίδα του prosvasimo.gr προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό, υποτιτλίστηκαν κάποιες εκπομπές της εκπαιδευτικής τηλεόρασης. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν και κάποιες επιμορφώσεις προς τους εκπαιδευτικούς που αφορούσαν κυρίως τις λειτουργίες στην χρήση των πλατφορμών τηλεεκπαίδευσης. Σχετικά με την ψυχοκοινωνική στήριξη των μαθητών δόθηκε η δυνατότητα για εξ αποστάσεως συναντήσεις, τηλεφωνική γραμμή καθώς και κάποιο υλικό ή οδηγίες από τους ψυχολόγους των σχολείων ή των ΚΕΔΑΣΥ.

Τα τεχνικά ζητήματα ήταν πολλά και συνεχή, προκειμένου να υποστηριχθούν οι εκπαιδευτικοί έγιναν κάποιες επιμορφώσεις και δόθηκαν οδηγίες. Τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και τους γονείς δόθηκε η δυνατότητα για επικοινωνία με κάποιον ειδικό στα ΠΕΚΕΣ ή τον διευθυντή του σχολείου ώστε να παρέχετε η κατάλληλη καθοδήγηση. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί πως τη μεγαλύτερη υποστήριξη την παρείχαν στα σχολεία οι εκπαιδευτικοί Πληροφορικής που με δική τους πρωτοβουλία και προθυμία βοηθούσαν τους εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές.

Όσον αφορά την υποστήριξη στο μαθησιακό τομέα τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών, αναφέρθηκαν κυρίως η παροχή εκπαιδευτικού υλικού και οδηγιών μέσω κυρίως αναρτήσεων σε ιστοσελίδες σχολείων/φορέων ή αποστολή e-mail σε γονείς. Επίσης, δόθηκαν κάποιες οδηγίες προς εκπαιδευτικούς για διαδικαστικά κυρίως ζητήματα όπως είναι η σύνδεση στο ψηφιακό μάθημα ή η επίλυση ασκήσεων και αποστολή τους προς έλεγχο στους εκπαιδευτικούς. Διαφοροποίηση του εκπαιδευτικού υλικού ή της μαθησιακής διαδικασίας για τους μαθητές με αναπηρία δεν ήταν τόσο συχνή κατά την διάρκεια της τηλεεκπαίδευσης, με εξαίρεση το υλικό που σε κάποιες περιπτώσεις έστειλαν οι εκπαιδευτικοί της παράλληλης στήριξης στους μαθητές. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν κάποιες συναντήσεις και επιμορφώσεις εξ αποστάσεως από τα κατά τόπους ΠΕΚΕΣ. Αξίζει να σημειωθεί πως αναφέρθηκε από αρκετούς experts πως κατά την διάρκεια της τηλεεκπαίδευσης είχε δοθεί περισσότερη έμφαση στο ψυχοκοινωνικό τομέα και όχι τόσο στο μαθησιακό, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν.

6. Προκλήσεις και προτάσεις

Προκλήσεις		Προτάσεις
1.	Έλλειψη κεντρικά οργανωμένων οδηγιών και πρωτόκολλου διαχείρισης κρίσεων	Πρόσληψη ανθρώπινου δυναμικού, περισσότερων εκπαιδευτικών, ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών και τεχνικών
2.	Έλλειψη εξοικείωσης με ψηφιακά μέσα και διαδικασία εξ αποστάσεως	Επιμορφώσεις και συνεχής ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με πρακτικά θέματα αλλά και μεθόδους εξ αποστάσεως εκπαιδευτικής διαδικασίας και διαφοροποίησης του εκπαιδευτικού υλικού
3.	Έλλειψη εξοπλισμού και υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία αλλά και στις οικογένειες των μαθητών/τριών, συνεχή τεχνικά ζητήματα	Παροχή εξοπλισμού, ενίσχυση υλικοτεχνικής υποδομής, αναβάθμιση σχολικού δικτύου και μέριμνα για προσβάσιμες πλατφόρμες
4.	Αρνητικά συναισθήματα φόβου, αβεβαιότητας, άγχους και κόπωση – επαγγελματική εξουθένωση	Δημιουργία αποθετηρίων προσβάσιμου και διαφοροποιημένου ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού.
5.	Διαταραχή της ρουτίνας και συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες - μέτρα	Σαφή όρια στην παρεμβατικότητα των γονέων και σεβασμός στο προσωπικό χρόνο του εκπαιδευτικού
6.	Έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού (ειδικών παιδαγωγών, ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών, τεχνικών)	Δυνατότητα παρακολούθησης εξ αποστάσεως μαθημάτων για περιπτώσεις παιδιών με σοβαρά χρόνια προβλήματα υγείας και νοσηλείες.
7.	Παρεμβατικότητα των γονέων και μη διάκριση προσωπικού χρόνου και χρόνου εργασίας των εκπαιδευτικών	Συντονισμένο πλάνο και πρωτόκολλο προετοιμασίας και δράσης σε περιπτώσεις κρίσεων που απαιτείται τηλεεκπαίδευση
8.	Πολύωρη ενασχόληση των εκπαιδευτικών για την προετοιμασία του εξ αποστάσεως μαθήματος	
9.	Έλλειψη κοινωνικής αλληλεπίδρασης και μαθησιακά κενά	
10.	Ενδοιασμοί και άρνηση των γονέων/εκπαιδευτικών να συμμετέχουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	
11.	Μη προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό και πλατφόρμες.	

7. Ανατροφοδότηση

Οι παραπάνω δυσκολίες και προκλήσεις έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστούν μέσω πρωτοβουλιών των ίδιων των εκπαιδευτικών, επαγγελματιών, διευθυντών ή φορέων αφού δεν υπήρχε κεντρικά οργανωμένο πλαίσιο ή σχέδιο δράσης. Πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις, οργανώθηκαν επιμορφώσεις και δημιουργήθηκε και αναρτήθηκε εκπαιδευτικό υλικό. Σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα των δράσεων διαδραμάτισε η ποιότητα της συνεργασίας των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία δηλαδή γονέων, μαθητών. Πιο αποτελεσματική φάνηκε να είναι η συνεργασία και πιο άμεση η επικοινωνία στους κοντινούς ιεραρχικά φορείς/υπηρεσίες.

Γενικά, υποστηρίχθηκε πως έγιναν κάποιες προσπάθειες και οι προσπάθειες φάνηκαν πιο οργανωμένες την σχολική χρονιά 2020-21. Τονίστηκε από όλους τους experts η ανάγκη για δημιουργία ενός πρωτόκολλου προετοιμασίας από πριν. Η επίδραση της πανδημίας στην εκπαιδευτική διαδικασία των μαθητών/τριών με αναπηρία ήταν πολύπλευρη και πολλές από τις επιπτώσεις αναμένεται να γίνουν πιο εμφανείς το επόμενο χρονικό διάστημα. Ως θετικό της πανδημίας και της τηλεεκπαίδευσης υποστηρίχθηκε πως ήταν η ανάπτυξη από πλευράς εκπαιδευτικών και μαθητών ψηφιακών δεξιοτήτων. Έγινε ακόμη πιο εμφανής η ανάγκη για έγκαιρη και κατάλληλη προετοιμασία των σχολείων, η αναβάθμιση των πλατφορμών, του σχολικού δικτύου και της υλικοτεχνικής υποδομής. Υπήρχαν, βέβαια, και σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις όπως η κοινωνική απομόνωση των μαθητών, η ελλιπής συμμετοχή και μη δυνατότητα πρόσβασης για μεγάλο αριθμό ενώ με την επιστροφή στις δια ζώσης συνθήκες παρατηρήθηκε αύξηση των ζητημάτων συμπεριφοράς ή βίας στα σχολεία.

Αξίζει να σημειωθεί πως δεν λήφθηκε ούτε δόθηκε ανατροφοδότηση σε ανώτερους φορείς, όπως το Υπουργείο ή το ΙΕΠ, σχετικά με προκλήσεις που εμφανίστηκαν στην εκπαιδευτική διαδικασία των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στη περίοδο πανδημίας και αντίστοιχες προτάσεις για βελτίωση της κατάστασης σε πιθανή «κρίση» στο μέλλον. Η ανατροφοδότηση και ο αναστοχασμός πραγματοποιήθηκε «άτυπα» μέσω συναντήσεων-συζητήσεων των εκπαιδευτικών μεταξύ τους ή με φορείς όπως τα ΚΕΔΑΣΥ, ΠΕΚΕΣ, με συμμετοχή σε κάποιες ερευνητικές προσπάθειες, αποστολή εκθέσεων-αναφορών προς το ΙΕΠ. Στο σύστημα «myschool» καταχωρήθηκαν, όπως κάθε έτος, τυπικά στοιχεία για στατιστικούς κυρίως λόγους.

Συμπερασματικά, φάνηκε πως υπήρχε έλλειψη προετοιμασίας - οργανωμένου πλαισίου για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης ιδιαίτερα όσον αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τονίστηκε, όμως, από αρκετούς experts πως η διαχείριση ήταν επαρκής με βάση τις πρωτόγνωρες συνθήκες, ιδιαίτερα την δεύτερη χρονιά (2020-21). Τέλος, οι experts θεωρούν πως ο βαθμός ετοιμότητας για πιθανές κρίσεις στο μέλλον είναι πιο υψηλός λόγω της απόκτησης τεχνογνωσίας, της εξοικείωσης με ψηφιακά εργαλεία αλλά θεωρούν πως πρέπει να γίνουν περισσότερες ενέργειες στο τομέα του εξοπλισμού και της υλικοτεχνικής υποδομής καθώς και της προσβασιμότητας. Ένα εργαλείο και πρωτόκολλο προετοιμασίας θεωρείται απαραίτητο.

2. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Γενικά στοιχεία

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ: Διευθυντές Γενικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας, Διευθυντές Ειδικών Σχολείων, Προϊσταμένη του τμήματος προάσπισης δικαιωμάτων μαθητών με αναπηρία - Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας, Διευθύντρια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Αριθμός συμμετεχόντων:10

Αποτελέσματα

1. Προετοιμασία και σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης πριν την έναρξη της πανδημίας

Σχετικά με την προετοιμασία και σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης πριν την έναρξη της πανδημίας, εκφράστηκε η άποψη πως υπήρχε έλλειψη σχεδίου δράσης, πρωτοκόλλου και οδηγιών. Δεν υπήρξε εκ των προτέρων κάποια καταγραφή των αναγκών των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες πριν την πανδημία. Το μόνο που έγινε, όπως και πριν η δήλωση κάποιων στοιχείων από τους διευθυντές των σχολείων στο σύστημα my-school. Η συγκεκριμένη δήλωση που αφορά μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες περιορίζεται σε στατιστικά στοιχεία.

2. Λειτουργία δομών εκπαίδευσης ειδικής και γενικής αγωγής κατά την διάρκεια της πανδημίας (Σχολικό έτος 2019-2020 & 2020-2021)

Σχετικά με τη λειτουργία των δομών εκπαίδευσης ειδικής και γενικής αγωγής Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας, υπήρχε συμφωνία στους διευθυντές και ανέφεραν τα εξής:

- Τα Ειδικά Σχολεία κατά τη σχολική χρονιά 2019-2020 έκλεισαν για μικρό χρονικό διάστημα (Μάρτιος 2020) με προαιρετική εξ αποστάσεως εκπαίδευση αλλά το 2020-21 επέστρεψαν στη διδασκαλία δια ζώσης ακολουθώντας συγκεκριμένα μέτρα ασφαλείας.
- Τα Γενικά Σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας κατά το έτος 2019-2020 έκλεισαν για κάποιους μήνες (Μάρτιος - Ιούνιος) με προαιρετική την αξιοποίηση μεθόδων σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Κυρίως αξιοποιήθηκε η ασύγχρονη με αποστολή εκπαιδευτικού υλικού και κατ' οίκον εργασιών. Στο επόμενο σχολικό έτος 2020-21 ορίστηκε ως υποχρεωτική η σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε συνδυασμό με μεθόδους ασύγχρονης διδασκαλίας για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (συνολικά περίπου 4 μήνες).
- Σχετικά με τους/ις μαθητές/τριες με αναπηρία η/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες υπήρχε συνδυασμός εξατομικευμένων παρεμβάσεων και παρέμβασης στη γενική τάξη. Ειδικότερα, σχετικά με τους μαθητές/τριες που υποστηρίζονταν από

εκπαιδευτικό παράλληλης στήριξης, οι εκπαιδευτικοί ήταν παρόντες στην ψηφιακή τάξη με όλους τους μαθητές/τριες και σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιούσαν την δυνατότητα εξατομικευμένης διδασκαλίας με τον/ην μαθητή/τρια σε ξεχωριστό «υποδωμάτιο» στη πλατφόρμα. Σχετικά με τους μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που παρακολουθούσαν το τμήμα ένταξης, συνέχισαν ορισμένες ώρες να παρακολουθούν σε ξεχωριστή συνάντηση με τον εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής. Βέβαια, από τους περισσότερους διευθυντές εκφράστηκε η άποψη πως η παράλληλη στήριξη είναι πολύ δύσκολο να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε εξ αποστάσεως συνθήκες, ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο της γενικής τάξης ενώ φάνηκαν πιο αποτελεσματικές οι εξατομικευμένες συναντήσεις ή με μικρές ομάδες μαθητών/τριών.

- Δημιουργήθηκαν τα Περιφερειακά Διαδικτυακά σχολεία, όπου μπορούσαν να παρακολουθήσουν μαθητές/τριες που επειδή ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν δια ζώσης. Σε αυτά τα σχολεία δόθηκε η δυνατότητα να διδάξουν εκπαιδευτικοί που ανήκαν και οι ίδιοι σε ευπαθείς ομάδες. Ήταν ένα μέτρο πολύ χρήσιμο σύμφωνα με τους Διευθυντές.

Διασφάλιση πρόσβασης και προσβασιμότητας

Σύμφωνα με τους διευθυντές η πλατφόρμα που προτάθηκε και χρησιμοποιήθηκε δεν ήταν η πλέον προσβάσιμη. Σε περιπτώσεις μαθητών/τριών με αισθητηριακές αναπηρίες (όραση/ακοή), έπρεπε συνεχώς να είναι δίπλα στον/ην μαθητή/τρια κάποιος ώστε να του μεταφέρει τι προβάλλεται ή λέγεται και να βοηθά με όσα χρειάζεται να κάνει. Στην δια ζώσης διδασκαλία τον ρόλο αυτό τον είχε ο εκπαιδευτικός της παράλληλης ενώ στην εξ αποστάσεως ήταν πιο δύσκολο γιατί έπρεπε να το κάνει ο γονέας.

Διατυπώθηκαν προβλήματα στη σύνδεση και τεχνικής φύσεως. Ενώ εκφράστηκε και το ζήτημα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Η μόνη πρόβλεψη που εκφράστηκε σε επίπεδο προσβασιμότητας ήταν η ιστοσελίδα prosvasimo.gr στην οποία υπήρχε ήδη αναρτημένο αλλά και εμπλουτίστηκε με προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό. Μέριμνα υπήρξε επίσης ώστε να γίνουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα στην εκπαιδευτική τηλεόραση προσβάσιμα. Υπήρχαν τέλος ήδη από πριν διαθέσιμα τα προσβάσιμα εγχειρίδια και σε ψηφιακή μορφή.

Αποτελεσματικές και μη αποτελεσματικές σχολικές/εκπαιδευτικές πρακτικές

Σύμφωνα με τους διευθυντές κατά την διάρκεια της πανδημίας, υπήρξαν αρκετές «καλές πρακτικές» αλλά κυρίως λόγω πρωτοβουλιών και προσπάθειας των ίδιων εκπαιδευτικών και των διευθυντών, δεν υπήρχε κάτι κεντρικά οργανωμένο και συντονισμένο. Από τη δεύτερη χρονιά, 2020-21 άρχισαν τα πράγματα να γίνονται καλύτερα. Ενδεικτικά αναφέρθηκαν η ασύγχρονη επικοινωνία με εκπαιδευτικά

βιντεομαθήματα και αλληλεπίδραση μέσω ψηφιακών εφαρμογών όπως το radlet. Αναφέρθηκε ως θετικό οι ομάδες μεταξύ των εκπαιδευτικών που δημιουργήθηκαν και οι συναντήσεις που έκαναν σε κάποια σχολεία ώστε να οργανώνονται και τη διαχείριση των προβλημάτων. Οι διευθυντές ήταν παρόντες στα σχολεία ώστε να διαχειρίζονται την κατάσταση. Ως καλή πρακτική εκφράστηκε πως δεν ζητούσαν να τυπώνουν τις εργασίες οι μαθητές αλλά τους ζητούσαν να κάνουν δραστηριότητες στα τετράδιά τους και να στέλνουν φωτογραφίες, καθώς δεν είχαν όλοι οι γονείς τα απαραίτητα μέσα. Στις περισσότερες περιπτώσεις λειτούργησε αποτελεσματικά η παράλληλη όταν έπαιρναν τους μαθητές σε εξατομικευμένες συναντήσεις και υποδωμάτια. Μία καλή πρακτική – όχι εκπαιδευτική – ήταν πως σε συνεργασία με το σύλλογο γονέων πληρώθηκαν κάποιες συνδέσεις για μαθητές που το είχαν ανάγκη ή έδωσαν υπολογιστές. Μία καλή πρακτική – μέτρο ήταν σύμφωνα με τους διευθυντές η δημιουργία του Περιφερειακού διαδικτυακού σχολείου. Γενικά έγινε προσπάθεια να κρατηθεί η επαφή με τους μαθητές με διαφορετικούς τρόπους με παιγνιώδεις τρόπους διδασκαλίας, χρήση εποπτικού υλικού, διαδραστικών παιχνιδιών και συζητήσεις. Δόθηκε έμφαση στο ψυχοσυναισθηματικό κομμάτι από τους εκπαιδευτικούς και λιγότερο στο μαθησιακό.

Μη αποτελεσματικές σχολικές/εκπαιδευτικές πρακτικές

Γενικά, οι διευθυντές εξέφρασαν την άποψη πως δεδομένων των συνθηκών οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί κατέβαλαν ικανοποιητικές προσπάθειες αν και υπήρχαν αστοχίες. Αναφέρθηκαν κάποια λίγα παραδείγματα όπως το γεγονός πως κάποιοι εκπαιδευτικοί ζητούσαν από τους μαθητές να εκτυπώσουν το υλικό και να συμπληρώσουν κάποιες δραστηριότητες και να το στείλουν στους εκπαιδευτικούς. Αυτό δεν ήταν καλή πρακτική καθώς οι μαθητές δεν είχαν τα απαραίτητα μέσα ούτε να εκτυπώσουν ούτε να σκανάρουν και να στείλουν τις δραστηριότητες συμπληρωμένες. Επίσης, από κάποιους εκπαιδευτικούς χρησιμοποιούνταν δραστηριότητες, οι οποίες δεν ήταν προσαρμοσμένες στις εξ αποστάσεως διαδικασίες και ούτε διαφοροποιημένες για τους μαθητές με αναπηρίες (π.χ. ανάγνωση κειμένου). Τέλος, δεν προωθούσαν σε μεγάλο βαθμό την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών απευθύνοντας σε αυτούς ερωτήσεις ή εμπλέκοντας τους σε βιωματικές δραστηριότητες.

3. Μέτρα, εκπαιδευτικά προγράμματα και ή ψυχοκοινωνικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την κάλυψη των αναγκών των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατά την διάρκεια της πανδημίας

Μέτρα, εκπαιδευτικά προγράμματα και/ή εκπαιδευτικές παρεμβάσεις
1. Διαδικτυακές συναντήσεις και τηλεφωνική επικοινωνία με γονείς και εκπαιδευτικούς
2. Εξατομικευμένες συναντήσεις και διδασκαλία σε μικρές ομάδες μαθητών

3. Περιφερειακά διαδικτυακά σχολεία για μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς που ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες
4. Οδηγίες από τα ΚΕΔΑΣΥ για ψυχοκοινωνικό τομέα και Οδηγίες από Υπουργείο σχετικά με διαδικαστικά θέματα (π.χ. χρήση μάσκας)
5. Προσβάσιμα εγχειρίδια σε ψηφιακή μορφή
6. Προσβάσιμο υλικό και οδηγίες σε προσβάσιμες μορφές (Μπραιγ, με υποτιτλισμό και με μέθοδο easy2read) και ανάρτηση στην ιστοσελίδα prosvasimo.gr
7. Εκπαιδευτική τηλεόραση με 289 προγράμματα (με υπότιτλους)
8. Πλατφόρμα του ΙΕΠ (iepx) –ανάρτηση υλικού και επιμορφώσεων
9. Τεχνική υποστήριξη από τον υπεύθυνο πληροφορικής στην Πρωτοβάθμια
10. Δανεισμός τεχνολογικού εξοπλισμού σε μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς
11. Επιμορφώσεις σε εκπαιδευτικούς από ΙΕΠ και ΠΕΚΕΣ. Ενδεικτικά ταχύρρυθμα προγράμματα σχετικά με τη πλατφόρμα Webex και τις e-me, e-class. Περισσότερο σε θεωρητικό και όχι πρακτικό επίπεδο
12. Ανάρτηση υλικού σε ιστοσελίδες σχολείων
13. Ομαδικές συνομιλίες σε κοινωνικά δίκτυα για ανταλλαγή ιδεών και υλικού
14. Πρόσληψη εκπαιδευτικού προσωπικού για αναπλήρωση νοσούντων εκπαιδευτικών ή όσων ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες ή είχαν άδεια ειδικού σκοπού. Πρόσληψη ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών, ειδικό βοηθητικό προσωπικό
15. Τεχνολογικός εξοπλισμός στα σχολεία αλλά με καθυστέρηση και όχι επαρκής. Τάμπλετ σε μαθητές/τριες με βάση οικονομικά κριτήρια. Χορηγίες από ιδιωτικούς φορείς
16. Χρηματοδότηση και Voucher 200 ευρώ σε εκπαιδευτικούς για την αγορά τεχνολογικού εξοπλισμού

Μέτρα για την υποστήριξη γονέων/οικογενειών

Σύμφωνα με τους διευθυντές εμφανίστηκε έντονη η ανάγκη για υποστήριξη των γονέων και των οικογενειών κατά την διάρκεια της πανδημίας. Οι διευθυντές ήταν συνεχώς διαθέσιμοι για να υποστηρίξουν τους γονείς που απευθύνονταν σε εκείνους για διάφορα ζητήματα. Υπήρξαν, βέβαια και κάποιες δυσκολίες στην συνεργασία μαζί τους καθώς εμφανίστηκαν περιπτώσεις όπου παρέμβαιναν ή ασκούσαν κριτική στο μάθημα. Πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με τους γονείς και υπήρχε επικοινωνία μέσω email, τηλεφωνικά και μέσω τηλεδιασκέψεων για διάφορα ζητήματα που τους απασχολούσαν. Οι συναντήσεις αυτές οργανώνονταν τόσο από τους διευθυντές όσο και από τους εκπαιδευτικούς.

Για να υποστηριχθούν οι οικογένειες σχετικά με την έλλειψη εξοπλισμού, τα σχολεία δάνεισαν εξοπλισμό ή μοίρασαν με βάση κοινωνικο-οικονομικά κριτήρια εξοπλισμό που έδωσε το κράτος. Σε κάποιες περιπτώσεις έγινε προσπάθεια με πρωτοβουλία των

διευθυντών και των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων να δημιουργηθεί ένα δίκτυο αλληλεγγύης, ώστε να δανείσουν κάποιες οικογένειες σε άλλες που είχαν ανάγκη εξοπλισμό (π.χ. τάμπλετ, κινητά, Η/Υ) που μπορεί να τους περίσσειαν. Υπήρχε κάποια προσπάθεια και οι ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί στα σχολεία και στα ΚΕΔΑΣΥ να παρέχουν υπηρεσίες συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης εκτός από τους μαθητές/τριες και στους γονείς τους. Βέβαια, σε πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκε πως ενώ υπήρχαν ζητήματα που χρειάζονταν υποστήριξη οι γονείς δύσκολα ανοίγονταν στους ψυχολόγους ειδικά σε εξ αποστάσεως συνθήκες.

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν επιμορφώσεις και ενημερωτικές συναντήσεις με τους γονείς που τις οργάνωναν οι συντονιστές εκπαιδευτικού έργου και τα σχολεία. Έγιναν, επίσης, απογευματινές συναντήσεις με συλλόγους γονέων, των οποίων την οργάνωση είχαν αναλάβει τα σχολεία, οι σύλλογοι ή οι συντονιστές.

Μέτρα σε επίπεδο προσβασιμότητας

Γενικά, σύμφωνα τους διευθυντές, δεν υπήρχε ιδιαίτερη πρόβλεψη για την προσβασιμότητα τόσο της πλατφόρμας όσο και των ψηφιακών εργαλείων. Διατυπώθηκαν, βέβαια, προβληματισμοί σχετικά με την ασφάλεια στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση όσο και την ασφάλεια στη προστασία των προσωπικών δεδομένων. Δεν αισθάνονταν οι διευθυντές πως η πλατφόρμα το είχε εξασφαλίσει αυτό.

Η πλατφόρμα είχε ζητήματα προσβασιμότητας για τα άτομα με αισθητηριακή αναπηρία (ακοή, όραση) αλλά και κινητή αναπηρία. Υποστηρίχθηκε πως ήταν αναγκαία η παρουσία κάποιου ενήλικα ώστε να καθοδηγεί τον/την μαθητή/τρια και ένα υποστηρικτικό περιβάλλον. Υπήρχαν όμως πολλές περιπτώσεις όπου δεν μπορούσε να είναι παρόν κάποιος ενήλικας (γονέας/κηδεμόνας) να υποστηρίξει το μαθητή λόγω εργασίας, έλλειψης γνώσεων ή χρόνου.

Οι δυνατότητες της πλατφόρμας ήταν συγκεκριμένες. Εκτός, όμως από την πλατφόρμα και το υλικό που ανέβαινε σε e-class και e-me δεν διαφοροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό.. Εκτός από τα θέματα προσβασιμότητας υπήρχαν και τεχνικά προβλήματα με το δίκτυο και την πλατφόρμα.

4. «Νέες» ανάγκες των μαθητών/τριών

Γενικά, κατά την διάρκεια της πανδημίας εμφανίστηκαν νέες ανάγκες των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ειδικότερα, εμφανίστηκε έντονα η ανάγκη του ψηφιακού εγγραμματοσμού και η ανάγκη για ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων για τα μέσα και τις εφαρμογές για μαθητές και εκπαιδευτικούς. Επίσης, η ανάγκη για διασφάλιση της ασφαλούς χρήσης και πλοήγησης στο διαδίκτυο. Γενικά, παρατηρήθηκε

από κάποιους διευθυντές περισσότερο στρες, περισσότερη ένταση και φόβος. Ανάγκη δημιουργήθηκε για παροχή τεχνολογικού εξοπλισμού.

Αναφέρθηκε, επίσης σε κάποιες περιπτώσεις πως έγιναν πιο έκδηλα φαινόμενα ενδοοικογενειακής βίας και χρειάστηκε η παρέμβαση των διευθυντών και σε κάποιες σοβαρές περιπτώσεις η παρέμβαση εισαγγελέα. Τέλος, εμφανίστηκαν μετά την λήξη της περιόδου της εξ αποστάσεως, έντονα μαθησιακά κενά, ελλείψεις σε βασικές για τα παιδιά δεξιότητες αλλά και δυσκολίες στο ψυχοκοινωνικό κομμάτι. Φυσικά εμφανίστηκε η ανάγκη να βρίσκεται δίπλα στο παιδί ένας ενήλικας να το καθοδηγεί και να το επιβλέπει κατά την εξ αποστάσεως.

Κάποιες από τις παραπάνω ανάγκες έμειναν «ανεκπλήρωτες» λόγω αντικειμενικών δυσκολιών. Ενδεικτικά αναφέρθηκε από τους διευθυντές πως δεν μπόρεσαν να καλυφθούν όλες οι ανάγκες σε μέσα, υπολογιστές και σύνδεση στο διαδίκτυο. Δόθηκε, βέβαια, η δυνατότητα οι μαθητές να έρχονται στο σχολείο και να συνδέονται από εκεί. Επίσης, δεν καλύφθηκαν και όλες οι ανάγκες των εκπαιδευτικών για επιμόρφωση. Οι επιμορφώσεις έμειναν σε ένα θεωρητικό και όχι τόσο πρακτικό επίπεδο. Επίσης, πολλές από αυτές πραγματοποιήθηκαν με κάποια καθυστέρηση.

Επιπλέον, έμειναν κάποιες περιπτώσεις αναγκών των μαθητών ανεκπλήρωτες καθώς είχε για αρκετό χρονικό διάστημα γίνει αναστολή των διαδικασιών αξιολόγησης-διάγνωσης στα ΚΕΔΑΣΥ έμειναν πίσω. Επίσης, δεν υπήρχε κατάλληλη μέριμνα για ασφαλή μετακίνηση των μαθητών με τα λεωφορεία στα ειδικά σχολεία.

5. Νομοθεσία και Διατάξεις σχετικά με την κατάλληλη εκπαίδευση των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατά την διάρκεια καταστάσεων κρίσης όπως είναι η πανδημία

Διατυπώθηκε η άποψη από αρκετούς από τους συμμετέχοντες πως υπήρξε έλλειψη νομοθεσίας και διατάξεων σχετικά με την κατάλληλη εκπαίδευση των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατά την διάρκεια καταστάσεων κρίσης όπως είναι η πανδημία. Οι διευθυντές λάμβαναν συνεχώς διατάξεις, υπουργικές αποφάσεις αλλά δεν υπήρξε καμιά ιδιαίτερη όμως ενημέρωση και διατάξεις για τα παιδιά με αναπηρίες ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Υπήρξαν κάποιες οδηγίες σε επίπεδο περισσότερο για τη λειτουργία των σχολείων και διαδικαστικά θέματα για τη χρήση μάσκας ή την εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η μόνη πρόβλεψη ήταν οι οδηγίες για τη λειτουργία των τμημάτων ένταξης και τη παράλληλη στήριξη. Επίσης, δόθηκε η δυνατότητα κάποιοι μαθητές με αναπηρία να μη φορούν μάσκα και η παρότρυνση οι εκπαιδευτικοί να φορούν ειδική μάσκα (χειλεανάγνωσης με διαφάνεια) σε περίπτωση που στην τάξη τους φοιτά μαθητής με βαρηκοΐα. Οι διευθυντές υποστήριξαν πως λάμβαναν πληθώρα διατάξεων, τις οποίες όμως δεν προλάβαιναν να επεξεργαστούν λόγω του μεγάλου όγκου πληροφοριών και συχνών αλλαγών.

Οι διευθυντές υποστήριξαν πως υπήρχαν κενά σε επίπεδο Διατάξεων/Νομοθεσίας σχετικά με τη πρόβλεψη για τους μαθητές με αναπηρία. Γενικά, για όλους τους εμπλεκόμενους σε εξ αποστάσεως συνθήκες εμφανίστηκε κενό στη διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων που καταχωρούνταν στη πλατφόρμα που χρησιμοποιήθηκε στη τηλεκπαίδευση ενώ στη αρχή τουλάχιστον δεν ένιωθαν οι εκπαιδευτικοί την ασφάλεια για πιθανή καταγραφή (βιντεοσκοπήηση ή ηχογράφηση) της διδασκαλίας. Υποστηρίχθηκε πως υπήρξε κενό στη πρόβλεψη για το μαθησιακό τομέα των μαθητών με αναπηρία. Καλό θα ήταν να υπήρχε κάποια μεθοδολογία και συγκεκριμένες οδηγίες στους εκπαιδευτικούς για την ενίσχυση της μαθησιακής πρόσβασης των μαθητών με αναπηρία. Ανέφεραν πως πιο αποτελεσματικές ήταν οι εξατομικευμένες συναντήσεις με τους εκπαιδευτικούς της παράλληλης στήριξης ή σε μικρές ομάδες μαθητών παρά στη γενική τάξη (στις εξ αποστάσεως συνθήκες). Θα πρέπει, σύμφωνα με τους διευθυντές να υπάρξει πρόβλεψη νομοθετική ώστε τα σχολεία να είναι έτοιμα να λειτουργήσουν εξ αποστάσεως λόγω έκτακτων αναγκών π.χ. κακοκαιρίας, δύσβατα μέρη, φυσικές καταστροφές.

Επίσης, θεωρήθηκε σκόπιμο και προτάθηκε να εξειδικευτούν κάποιοι νόμοι και να γίνουν πιο συγκεκριμένοι για το τι γίνεται με τους μαθητές με αναπηρία σε συνθήκες εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για το τι μπορεί να γίνει για τους μαθητές που δεν έχουν ελλιπή φοίτηση, περιστατικά που έγιναν πιο έντονα κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Θα έπρεπε ο νόμος να είναι πολύ συγκεκριμένος και να περιλαμβάνει την κάθε περίπτωση ξεχωριστά και βέβαια ο νόμος να είναι σεβαστός από τον καθένα και να τηρείται από όλους χωρίς εξαιρέσεις αλλά να λαμβάνονται υπόψιν οι εξατομικευμένες ανάγκες των μαθητών/τριών με αναπηρία και να υπάρξει πρόβλεψη για την κάλυψή τους. Τέλος, υποστηρίχθηκε πως έγινε προσπάθεια από τη Πολιτεία δεδομένων των πρωτόγνωρων συνθηκών αλλά θεωρείται πολύ σημαντικό να συνεχίσουν οι ερευνητικές ή εκπαιδευτικές ομάδες να δουλεύουν, για παράδειγμα, να φτιάξουν αποθετήρια με υλικό, εργαλεία και εφαρμογές που να μην είναι μεταφράσεις από άλλες χώρες, αλλά προσαρμοσμένες στα ελληνικά δεδομένα. Υπήρξε κυρίως πρόβλεψη για τα διαδικαστικά αλλά χρειάζεται και ένα οργανωμένο πλαίσιο ετοιμότητας για να λειτουργήσουν εξ αποστάσεως ανά πάσα στιγμή.

6. Υπηρεσίες υποστήριξης μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Υπηρεσίες υποστήριξης μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες
1. Ψυχοκοινωνική υποστήριξη μαθητών/γονέων από ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς στα σχολεία
2. Υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής στήριξης και οδηγίες ΚΕΔΑΣΥ
3. Επιμορφώσεις από ΠΕΚΕΣ, ΙΕΠ και Συντονιστές Εκπαιδευτικού Έργου
4. Πρόσληψη επιπλέον προσωπικού για κάλυψη εκπαιδευτικών αναγκών αλλά και ειδικού βοηθητικού προσωπικού
5. Δυνατότητα συμμετοχής στα περιφερειακά διαδικτυακά σχολεία

6. Στα ειδικά σχολεία, διαθέσιμες όλες οι υπηρεσίες λόγω δια ζώσης λειτουργίας - Περιορισμός προγραμμάτων κοινωνικών δεξιοτήτων ή εξωτερικών προγραμμάτων.
7. Ανάρτηση εκπαιδευτικού υλικού, οδηγιών και πληροφοριών στις ιστοσελίδες σχολείων/ΠΕΚΕΣ/ΙΕΠ
8. Τεχνική υποστήριξη εκπαιδευτικών και γονέων – Υπεύθυνοι στο ΠΛΗΝΕΤ και στις Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας - Μεγάλη προσπάθεια και η υποστήριξη από τους εκπαιδευτικούς πληροφορικής των σχολείων.
9. Προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό: στην ιστοσελίδα prosvasimo.gr , προγράμματα στην εκπαιδευτική τηλεόραση, προσβάσιμα εγχειρίδια

7. Προκλήσεις και προτάσεις

Προκλήσεις		Προτάσεις
1.	Έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων μαθητών/γονέων/εκπαιδευτικών και μη εξοικείωση με ψηφιακά εργαλεία ή διαδικασία εξ αποστάσεως	Έμφαση στις εξατομικευμένες παρεμβάσεις με τους/ις μαθητές/τριες με αναπηρία – πιο οργανωμένο πλαίσιο λειτουργίας της παράλληλης στήριξης και των τμημάτων ένταξης σε εξ αποστάσεως συνθήκες
2.	Τεχνικά προβλήματα, ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή, αδυναμίες πλατφόρμας	Επιμορφώσεις πρακτικές και όχι θεωρητικές. Συνεχής ενημέρωση και επικαιροποίηση των γνώσεων των εκπαιδευτικών σχετικά με πρακτικά θέματα αλλά και μεθόδους εξ αποστάσεως εκπαιδευτικής διαδικασίας και διαφοροποίησης του εκπαιδευτικού υλικού
3.	Παρεμβατικότητα γονέων και άσκηση κριτικής στο μάθημα	Παροχή εξοπλισμού, ενίσχυση υλικοτεχνικής υποδομής, αναβάθμιση σχολικού δικτύου και μέριμνα για προσβάσιμες πλατφόρμες
4.	Δυσκολίες στη συνεργασία με κάποιους γονείς και εκπαιδευτικούς λόγω αρνητικής στάσης και αντιδράσεων στην εξ αποστάσεως ή στα μέτρα	Υποστήριξη των εκπαιδευτικών για την παραγωγή στοχευμένου υλικού και δημιουργία αποθετηρίων προσβάσιμου και διαφοροποιημένου ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού.
5.	Προβληματισμός για τη διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων στην εξ αποστάσεως	Μέτρα για την αποφυγή της παρεμβατικότητας των γονέων και διάκριση του προσωπικού χρόνου και χρόνου εργασίας των εκπαιδευτικών/διευθυντών.
6.	Έλλειψη διάκρισης ανάμεσα στο χρόνο εργασίας και στο προσωπικό χρόνο (για	Συντονισμένο πλάνο και πρωτόκολλο προετοιμασίας και δράσης σε

	τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές)	περιπτώσεις κρίσεων που απαιτείται τηλεκπαίδευση
7.	Περιορισμός της συμμετοχής των μαθητών με αναπηρία σε προγράμματα κοινωνικών δεξιοτήτων ή εξωτερικών προγραμμάτων	Πρόσληψη περισσότερου προσωπικού (εκπαιδευτικών, κοινωνικών λειτουργών, ειδικού βοηθητικού προσωπικού, ειδικοτήτων) αλλά με περισσότερη σταθερότητα.
8.	Μη προσβάσιμες πλατφόρμες και υλικό	Αναθεώρηση του συστήματος κατανομής των πόρων και της χρηματοδότησης στα σχολεία για κάλυψη αναγκών σε υλικοτεχνική υποδομή για λειτουργία σε εξ αποστάσεως συνθήκες
9.	Έλλειψη οργανωμένου πλαισίου και πρωτοκόλλου, συντονισμού και οδηγιών	Μέτρα για διασφάλιση προστασίας προσωπικών δεδομένων στις πλατφόρμες σε εξ αποστάσεως συνθήκες
10.	Αποκλεισμός κάποιων μαθητών με αναπηρία από την εκπαιδευτική διαδικασία	Εισαγωγή στην προπτυχιακή εκπαίδευση των εκπαιδευτικών μαθημάτων σχετικά με την αξιοποίηση ΤΠΕ στην Εκπαίδευση και Ειδική Αγωγή τόσο σε εξ αποστάσεως όσο και δια ζώσης συνθήκες
11.	Έλλειψη στενής επικοινωνίας και συνεργασίας με τους ανώτερους φορείς (Υπουργείο, ΙΕΠ)	Πρωώθηση της ουσιαστικής συμπερίληψης, πιο ενεργή συμμετοχή των μαθητών με αναπηρία στα μαθήματα και του εκπαιδευτικού παράλληλης (π.χ. συνδιδασκαλία)

Οι δυσκολίες σύμφωνα με τους διευθυντές έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστούν με συλλογική προσπάθεια, χρόνο και κόπο όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία και των σχετικών φορέων/υπηρεσιών. Η κεντρική υποστήριξη ήταν περιορισμένη. Η συμβολή των γονέων ήταν καθοριστική καθώς ήταν απαραίτητη η παρουσία τους και η υποστήριξη των παιδιών κατά την διάρκεια της τηλεκπαίδευσης.

8. Ανατροφοδότηση

Οι διευθυντές έκριναν σε γενικές γραμμές με θετικό πρόσημο την υποστήριξη από τη Πολιτεία δεδομένων των συνθηκών αλλά τόνισαν τις αδυναμίες. Γενικά, υποστηρίχθηκε πως το πρώτο χρονικό διάστημα (σχολική χρονιά 2019-20) η κρατική υποστήριξη ήταν ανεπαρκής και τα μέτρα καθυστέρησαν πολύ και δεν ανταποκρίνονταν πάντα στις ανάγκες των σχολείων ενώ τη δεύτερη χρονιά (σχολική χρονιά 2020-21) τα πράγματα

ήταν πιο οργανωμένα. Και τις δύο χρονιές, όμως, δεν υπήρξε κάποια ιδιαίτερη μέριμνα για τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Οι διευθυντές σε πολλά θέματα αισθάνθηκαν ανασφάλεια καθώς δεν είχαν την κρατική υποστήριξη που χρειάζονταν και κατέβαλαν πολλές προσπάθειες μόνοι τους. Κάποια μέτρα της Πολιτείας (π.χ. δανεισμός εξοπλισμού, δυνατότητα σύνδεσης από το σχολείο) χαρακτηρίστηκαν ανεπαρκή και αναποτελεσματικά.

Η πανδημία επηρέασε τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς, τους διευθυντές και εργαζόμενους σε εκπαιδευτικούς φορείς και υπηρεσίες. Σύμφωνα με τους διευθυντές η επίδραση στο μαθησιακό τομέα ήταν αρνητική για όλους τους μαθητές και ακόμη περισσότερο για τους μαθητές με αναπηρία. Επίσης, υποστηρίχθηκε πως ο περιορισμός της κοινωνικής συνδιαλλαγής και των προγραμμάτων σχετικά με την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων είχε αρνητικές επιπτώσεις στο κοινωνικό-συναισθηματικό τομέα των μαθητών//τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, η διατάραξη της ρουτίνας λόγω των συνθηκών και των συχνών αλλαγών για κάποιους μαθητές δημιούργησε έντονα προβλήματα ενώ μετά την πανδημία φάνηκαν αυξημένα τα ποσοστά επιθετικότητας, άγχους, φόβου και απομόνωσης των μαθητών/τριών με αναπηρία στα σχολεία. Βέβαια, ένα θετικό που αναφέρθηκε από τους διευθυντές ήταν το γεγονός πως ενισχύθηκε η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια αλλά και η προθυμία για παροχή εθελοντικών υπηρεσιών ενώ αποκτήθηκε τεχνογνωσία και εμπειρία πολύ χρήσιμη για το μέλλον.

Σχετικά με τη λήψη και παροχή ανατροφοδότησης κατά την διάρκεια της πανδημίας, υποστηρίχθηκε από τους ίδιους τους διευθυντές πως δεν ζητήθηκε επίσημα να εκφράσουν τις δυσκολίες ή τις ανάγκες τους σε άλλους φορείς/υπηρεσίες. Αντάλλαζαν απόψεις άτυπα λόγω καλής συνεργασίας. Ωστόσο, οι ίδιοι είχαν γίνει αποδέκτες πολλών σχολίων, παραπόνων και προβληματισμών όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία (εκπαιδευτικών/γονέων/μαθητών). Την ανατροφοδότηση αυτή την λάμβαναν σοβαρά υπόψιν και προσπαθούσαν να προβούν σε ενέργειες για την επίλυση προβλημάτων και αντιμετώπιση δυσκολιών με στόχο την ενίσχυση της πρόσβασης των μαθητών με αναπηρία στην μαθησιακή διαδικασία.

Επιπλέον, οι περισσότεροι διευθυντές θεωρούν πως είναι σίγουρα υψηλότερος ο βαθμός ετοιμότητάς τους και των σχολικών μονάδων τους για μελλοντικές καταστάσεις κρίσεων αλλά τονίζουν πως κάθε κρίση είναι διαφορετική. Ως ένα βαθμό υποστηρίζουν πως ήρθαν σε επαφή με μέσα και εργαλεία και έχουν εξοικειωθεί με τη μεθοδολογία και τις συγκεκριμένες πλατφόρμες. Τα περισσότερα σχολεία έχουν ήδη στις ιστοσελίδες αναρτημένες οδηγίες και συνδέσμους ώστε να είναι έτοιμοι να μεταβούν σε εξ αποστάσεως εκπαιδευτικές διαδικασίες, εφόσον κριθεί σκόπιμο. Σε κάποιο βαθμό, όμως, θεωρούν πως οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν και τόσο μεγάλο βαθμό ετοιμότητας.

Συμπερασματικά, επισημάνθηκε η έλλειψη προετοιμασίας - οργανωμένου πλαισίου για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης ιδιαίτερα όσον αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και τονίστηκε, η ανάγκη δημιουργίας τέτοιου πρωτοκόλλου και πιο συντονισμένης κρατικής υποστήριξης.

3. ΓΟΝΕΙΣ

Γενικά στοιχεία

ΓΟΝΕΙΣ: Γονείς ή κηδεμόνες μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (α/ε.ε.α) που φοιτούσαν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια τυπική και ειδική αγωγή.

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Αποτελέσματα

1. Ανάγκες των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της πανδημίας

Καταγραφή αναγκών κα σχετικά με την ετοιμότητα και συμμετοχή σε προγράμματα προετοιμασίας

Διατυπώθηκε από όλους τους γονείς/κηδεμόνες που συμμετείχαν στην διαδικασία της συνέντευξης πως υπήρχε παντελής έλλειψη καταγραφής των αναγκών μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σχετικά με το βαθμό ετοιμότητας τους για αντιμετώπιση κρίσεων όπως αυτή της πανδημίας. Επίσης, αναφέρθηκε πως δεν πραγματοποιήθηκαν προγράμματα προετοιμασίας των μαθητών/τριών για μελλοντικές κρίσεις.

Ανάγκες και οι δυσκολίες των μαθητών/τριών με αναπηρία ή εεα και γονέων κατά την πανδημία

Δυσκολίες	Ανάγκες
<ul style="list-style-type: none"> • Δυσκολίες στο ψυχοκοινωνικό κομμάτι • Ελλιπής φοίτηση λόγω προβλημάτων υγείας • Αυξημένο κόστος στις οικογένειες για εξοπλισμό • Τεχνικά προβλήματα • Μαθησιακά κενά • Δυσκολία λόγω έλλειψης γνώσεων και δεξιοτήτων των μαθητών/τριών και των γονέων • Έλλειψη κινητοποίησης επειδή δεν υπήρχε αμεσότητα στην επικοινωνία • Η διατάραξη της ρουτίνας προκάλεσε αναστάτωση • Φόρτος εργασίας και πολλές κατ' οίκον εργασίες 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάγκη για συνεχή παρουσία κάποιου ενήλικα (γονέα/κηδεμόνα) για συμμετοχή στην τηλεεκπαίδευση • Ανάγκη για παράλληλη στήριξη δίπλα στον/ην μαθητή/τρια κάτι που δεν ήταν εφικτό • Ανάγκη για ησυχία και προσωπικό χώρο ώστε να μην αποσυντονίζεται κατά την διάρκεια του διαδικτυακού μαθήματος • Προμήθεια εξοπλισμού και οδηγίες • Ανάγκη για ψυχοκοινωνική στήριξη • Ανάγκη για πιο διαδραστικό τρόπο μαθήματος και προσαρμογές για τους/ις μαθητές/τριες

Έκφραση αναγκών των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Σύμφωνα με τους γονείς σπάνια εξέφραζαν τις ανάγκες των παιδιών τους κατά την διάρκεια της πανδημίας. Κάποιοι έκαναν προσπάθεια και εξέφρασαν στη ψυχολόγο ανάγκες σχετικές με τη διαχείριση του άγχους του παιδιού τους. Άλλοι χρησιμοποιούσαν ως «διαμεσολαβητή» την εκπαιδευτικό της ιδιωτικής παράλληλης στήριξης ώστε να εκφράσει τις ανάγκες στον εκπαιδευτικό της τάξης. Αρκετοί εξέφραζαν τις ανάγκες στην διεύθυνση του σχολείου και κάποιοι στους εκπαιδευτικούς. Παρατηρήθηκε πως οι γονείς ήταν πιο πρόθυμοι να εκφράσουν τις ανάγκες τους στους ιδιώτες θεραπευτές παρά στους εκπαιδευτικούς του σχολείου όπου φοιτούσε ο/η μαθητή/τρια.

«Ανεκπλήρωτες» ανάγκες

Με βάση τα λεγόμενα των γονέων υπήρξαν αρκετές ανάγκες των μαθητών/τριών που έμειναν ανεκπλήρωτες κατά την διάρκεια της πανδημίας. Αναφέρθηκαν ανάγκες στο μαθησιακό αλλά η έμφαση από τους περισσότερους γονείς αφορούσε τις ανάγκες στον επίπεδο της ψυχοκοινωνικής στήριξης. Γενικά εκφράστηκαν ανεκπλήρωτες ανάγκες κυρίως από γονείς μαθητών που συμμετείχαν στην εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης, αρκετές ανεκπλήρωτες ανάγκες εκφράστηκαν σχετικά με το τομέα των εξωτερικών θεραπευτικών προγραμμάτων ή αθλητικών/δημιουργικών δραστηριοτήτων, στα οποία συμμετείχαν οι μαθητές/τριες καθώς πολλά από αυτά αναστάλθηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα.

2. Μέτρα για την υποστήριξη των μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές κατά τη διάρκεια της πανδημίας & συμμετοχή εμπλεκομένων

Μέτρα

Σχετικά με τα μέτρα, οι γονείς υποστήριξαν πως δεν υπήρχε ιδιαίτερη μέριμνα για τους μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Συνήθως τα μέτρα αφορούσαν όλους/ες τους/ις μαθητές/τριες. Ενδεικτικά κάποια μέτρα που αναφέρθηκαν από τους γονείς παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Μέτρα, εκπαιδευτικά προγράμματα και/ή εκπαιδευτικές παρεμβάσεις
1. Περιφερειακά διαδικτυακά σχολεία. Δόθηκε η δυνατότητα την δεύτερη χρονιά να συμμετέχουν μαθητές που ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες σε ξεχωριστές διαδικτυακές τάξεις σε επίπεδο περιφέρειας. Ήταν περισσότερο γνωριμία, συζήτηση και όχι τόση έμφαση στο μαθησιακό
2. Δανεισμός εξοπλισμού σε μαθητές/τριες με βάση οικονομικά κριτήρια
3. Σε επίπεδο ψυχοκοινωνικής στήριξης υπήρχε τηλεφωνική στήριξη από συγκεκριμένους προτεινόμενους από τα σχολεία φορείς
4. Αποστολή υλικού στο σπίτι με email ή ανέβασμα στις πλατφόρμες
5. Ενημερώσεις γονέων (διαδικτυακά ή μέσω email)
6. Δυνατότητα να πάει ο/η μαθητής/τρια στο σχολείο και να συνδεθούν με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού
7. Δικαιολόγηση κάποιων απουσιών

Αναλυτικές οδηγίες στους μαθητές/τριες και τις οικογένειές τους

Σύμφωνα με τους γονείς στην αρχή δεν υπήρχαν οδηγίες γιατί δεν γνώριζαν και οι ίδιοι οι διευθυντές και οι εκπαιδευτικοί. Στη συνέχεια δόθηκαν οδηγίες για διαδικαστικά και τεχνικά θέματα. Δόθηκαν οδηγίες στους γονείς συνήθως μέσω email ή αναρτήσεων στις ιστοσελίδες των σχολείων. Ωστόσο, οι οδηγίες, αυτές ήταν γενικές και αφορούσαν κυρίως για διαδικαστικά θέματα, για τα μέτρα προστασίας των παιδιών, για χρήση μάσκας. Επίσης, δόθηκαν οδηγίες για τεχνικά θέματα όπως για τον τρόπο σύνδεσης στις πλατφόρμες ή την παράδοση των κατ' οίκον εργασιών. Επιπλέον, δόθηκαν κάποιες οδηγίες για το μαθησιακό ή ψυχοκοινωνικό κομμάτι από τους εξωτερικούς - ιδιώτες θεραπευτές των παιδιών. Εκφράστηκε, βέβαια, από κάποιους ο προβληματισμός πως κάποιες από τις οδηγίες ήταν δύσκολο να εφαρμοστούν και να προσαρμοστούν στις ανάγκες των μαθητών/τριών με αναπηρία και πως ήταν πολύ περιορισμένες και ανεπαρκείς.

Μέτρα για τους γονείς και τις οικογένειες

Σύμφωνα με αρκετούς γονείς, δεν λήφθηκαν πολλά μέτρα για τους γονείς. Αναφέρθηκαν ενδεικτικά η ενημέρωση για διαδικαστικά, σχετικές με αυτό συναντήσεις, αποστολή οδηγιών μέσω email. Σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε, βέβαια, ενημέρωση και επικοινωνία μέσω διαδικτύου και πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις των γονέων και με ψυχολόγο του σχολείου ή/και τον εκπαιδευτικό σχετικά με ζητήματα που τους απασχολούσαν όπως τρόπους για να διαχειριστούν ουσιαστικά το χρόνο με τα παιδιά. Σε μεγάλο βαθμό υποστηρίχθηκε πως τα μέτρα ήταν κυρίως πρωτοβουλίες των εκπαιδευτικών και όχι μέτρα κεντρικά οργανωμένα.

Αλλαγές/προσαρμογές στην εκπαιδευτική διαδικασία

Γενικά έγιναν κάποιες αλλαγές και προσαρμογές αλλά όχι για τους μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αλλά λόγω της εξ αποστάσεως συνθήκης. Συγκεκριμένα, κάποιοι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούσαν περισσότερα εποπτικά υλικά και ποικιλία βίντεο, εικόνων και διαδραστικού υλικού, αξιοποιούσαν διαδικτυακά παιχνίδια με στόχο να ελκύσουν το ενδιαφέρον και την προσοχή των μαθητών/τριών. Λίγοι ήταν οι εκπαιδευτικοί που προωθούσαν την ενεργό συμμετοχή των μαθητών κάνοντας συζήτηση και προσπαθώντας να επαναφέρουν την προσοχή και να ενεργοποιήσουν τους μαθητές. Κάποιοι εκπαιδευτικοί έκαναν προσαρμογές και στον τρόπο εξέτασης, για παράδειγμα χρησιμοποιώντας διαδικτυακά τεστ με τη μορφή κουίζ όπου δινόταν σκορ κατευθείαν κινητοποιώντας τους μαθητές. Επιπλέον, κάποιοι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να κάνουν τις κατ' οίκον εργασίες να είναι πιο ενδιαφέρουσες και ευχάριστες ενώ άλλοι απλά περιορίστηκαν σε φύλλα εργασίας που έτσι κι αλλιώς χρησιμοποιούσαν στην δια ζώσης διδασκαλία με μόνη διαφορά πως δίνονταν και παραδίνονταν διαφορετικά. Λίγες ήταν οι περιπτώσεις που γινόταν προσαρμογές που αφορούσαν τις μεθόδους ή το υλικό συγκεκριμένα για τους/ις μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μάλιστα, αναφέρθηκε σε μία περίπτωση πως ο φόρτος εργασίας ήταν πιο μεγάλος με

πολύ περισσότερες εργασίες για το σπίτι και με το μάθημα να γίνεται σε αυστηρά πλαίσια χωρίς χρόνο ή χώρο για αποφόρτιση των μαθητών/τριών.

Τρόπος ενημέρωσης των ενδιαφερομένων

Η ενημέρωση των ενδιαφερομένων (μαθητών/τριών και γονέων) γινόταν τις περισσότερες φορές μέσω email. Οι μαθητές/τριες ενημερωνόταν μέσω μηνυμάτων στις πλατφόρμες. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν και άλλα εργαλεία όπως ομαδικές συνομιλίες στο Viber ή στο Messenger. Λιγότερο συχνά υπήρχαν τηλεφωνικές επικοινωνίες.

Περιπτώσεις «αποκλεισμού» μαθητών/τριών με αναπηρία

Υπήρχαν περιπτώσεις «αποκλεισμού» μαθητών/τριών όχι όμως μόνο μαθητών με αναπηρία. Ως σημαντικοί λόγοι αναφέρθηκαν η έλλειψη τεχνολογικών μέσων και γνώσεων μαθητών και οικογενειών. Επίσης, ανυπέβλητα εμπόδια προκάλεσε η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής και αναγκαίων για την τηλεεκπαίδευση εργαλείων και οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Κατάλληλα μέσα και γνώσεις

Οι περισσότεροι γονείς ανέφεραν δεν είχαν εξ αρχής ούτε τα κατάλληλα μέσα αλλά ούτε και τις γνώσεις. Στην συνέχεια απέκτησαν και τις γνώσεις και τα υλικά. Σε αυτό τους βοήθησαν σε κάποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί με οδηγίες και δοκιμαστικά αλλά και το σχολείο που μπορούσε να δανείσει εξοπλισμό με βάση όμως οικονομικά κριτήρια.

Συνεργασία μεταξύ των εμπλεκομένων

Γενικά εκφράστηκε η άποψη πως υπήρχε καλή θέληση αλλά δυσκολεύονταν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές λόγω της πρωτόγνωρης κατάστασης. Αναφέρθηκε καλή συνεργασία και δυνατότητα για τηλεφωνική και εξ αποστάσεως επικοινωνία με διαδικτυακές συναντήσεις, e-mail ή μέσω των πλατφορμών. Υπήρχαν, βέβαια, και οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι αντιδρούσαν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και κάποιοι που ήταν ιδιαίτερα αγχωμένοι και έκαναν υπερπροσπάθεια.

3. Υπηρεσίες υποστήριξης μαθητών/τριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Διαθέσιμες υπηρεσίες

- α. Το περιφερειακό διαδικτυακό σχολείο. Την δεύτερη χρονιά οργανώθηκε το περιφερειακό διαδικτυακό σχολείο. Υπήρχε συγκεκριμένο ωρολόγιο πρόγραμμα και μαθήματα. Αφορούσε το μαθησιακό κομμάτι.
- β. Για κάποιο χρονικό διάστημα οι ιδιωτικές θεραπείες των μαθητών αναστάλθηκαν και οι περισσότερες λειτούργησαν διαδικτυακά. Για παράδειγμα, συναντήσεις ψυχοθεραπείας, λογοθεραπείας, εργοθεραπείας γίνονταν συναντήσεις διαδικτυακά.
- γ. Παρέχονταν κάποιες συνεδρίες με τη ψυχολόγο διαδικτυακά.

Πρόβλεψη για ψυχοκοινωνική στήριξη

Γενικά, οι περισσότεροι ανέφεραν πως υπήρξε έλλειψη στην ψυχοκοινωνική στήριξη παρόλο που μπορεί να υπήρχε ψυχολόγος ή/και κοινωνικός λειτουργός στο σχολείο. Περιορίστηκε μόνο σε κάποιες συναντήσεις ή τηλεφωνική επικοινωνία. Δεν υπήρχε βέβαια ψυχολόγος σε κάθε σχολείο και υπήρχε ψυχοκοινωνική υποστήριξη από ιδιώτες.

Υποστήριξη για τεχνικής φύσεως ζητήματα

Αρκετοί γονείς προσπάθησαν μόνοι τους με ιδιώτες τεχνικούς να λάβουν υποστήριξη στα τεχνικά θέματα ή ζητώντας βοήθεια από άλλους γονείς ή φιλικά πρόσωπα. Κάποιοι άλλοι παρακολούθησαν κάποιες διαδικτυακές επιμορφώσεις. Πολύ λίγοι εκπαιδευτικοί γνώριζαν και βοηθούσαν με οδηγίες και καθοδήγηση. Οι περισσότεροι γονείς είπαν πως δόθηκε και ενημέρωση και πληροφόρηση και υπήρχε άμεση επικοινωνία με την πληροφορικό του σχολείου και έγιναν και δοκιμαστικά. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις ο διευθυντής του σχολείου είχε αναλάβει την τεχνική υποστήριξη των γονέων, μαθητών αλλά και εκπαιδευτικών.

Υποστήριξη σε ζητήματα όσον αφορά το μαθησιακό τομέα

Σύμφωνα με τους γονείς δεν υπήρχε ιδιαίτερη υποστήριξη στο μαθησιακό τομέα. Το μόνο που έγινε προσπάθεια ήταν το υλικό να γίνει πιο ελκυστικό για όλους τους μαθητές, όχι κάτι εξειδικευμένο για μαθητές/τριες με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Σε μία μόνο περίπτωση και μάλιστα ιδιωτικό σχολείο, αναφέρθηκε πως οργανώθηκε ενισχυτική διδασκαλία και υποστηρικτικό υλικό για τους μαθητές που μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Γενικά, όσα έγιναν στο μαθησιακό ήταν λόγω πρωτοβουλιών των εκπαιδευτικών και όχι κάτι κεντρικά οργανωμένο. Για παράδειγμα αναφέρθηκε η χρήση εποπτικού υλικού και δραστηριότητες με παιγνιώδη χαρακτήρα ή τεστάκια με μορφή κουίζ. Δεν υπήρξε κάτι εξειδικευμένο για τους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

4. Προκλήσεις, δυσκολίες και κενά

Δυσκολίες, προκλήσεις και κενά

- Κενά στο μαθησιακό τομέα
- Απομόνωση και δυσκολίες στο κοινωνικό τομέα
- Τεχνικά θέματα και ελλείψεις στην υλικοτεχνική υποδομή
- Έλλειψη επιμόρφωσης και ενημέρωσης των εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών/τριών
- Έλλειψη προγραμμάτων προετοιμασίας
- Έλλειψη ψυχοκοινωνικής στήριξης
- Έλλειψη/Μη αποτελεσματική συμμετοχή της παράλληλης στήριξης στην εξ αποστάσεως της εκπαιδευτικούς
- Ανάγκη για συνεχή παρουσία ενηλίκου κατά την διάρκεια των μαθημάτων.

- Αρνητικές επιπτώσεις και στη συμπεριφορά (απομόνωση, διστακτικότητα) και συναισθηματικό τομέα (έντονο άγχος, αβεβαιότητα)

Παραδείγματα τρόπων αντιμετώπισης

Οι δυσκολίες προσπάθησαν να τις αντιμετωπίσουν οι γονείς με δικές τους πρωτοβουλίες. Για παράδειγμα, για το μαθησιακό μέρος κάποιοι γονείς ξεκίνησαν κατ' οίκον μαθήματα. Οι γονείς για να εξοικειωθούν με το τεχνικό κομμάτι παρακολούθησαν κάποιοι επιμορφώσεις που συμμετείχαν με δική τους πρωτοβουλία. Επίσης, αξιοποίησαν και ιδιώτες θεραπευτές και υπηρεσίες.

5. Ανατροφοδότηση

Κριτική των μέτρων την εκπαιδευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη των μαθητών/τριών με αναπηρία

Γενικά, εκφράστηκε θετική κριτική των μέτρων, δεδομένου του απρόοπτου της κατάστασης. Εκφράστηκαν, όμως, και προβληματισμοί που σχετίζονται με τη καθυστέρηση της αντίδρασης και έναρξης της λειτουργίας του περιφερειακού σχολείου και πως δεν παρείχε υποστήριξη σε όλα τα μαθήματα. Πολλοί γονείς ανέφεραν πως δεν υπήρχε κατάλληλη υποστήριξη στο μαθησιακό και ψυχοκοινωνικό τομέα. Ανεπαρκής θεωρήθηκε και η υποστήριξη προς τους εκπαιδευτικούς. Θα μπορούσε να είναι λίγο πιο οργανωμένα τα μέτρα, και να υπάρχει από πριν οργανωμένο πλάνο και πρόγραμμα. Εκφράστηκε θετική άποψη για το μέτρο να κρατηθούν ανοικτά τα ειδικά σχολεία.

Επίδραση της πανδημίας στην εκπαιδευτική διαδικασία μαθητών/τριών

Οι περισσότεροι γονείς τόνισαν την αρνητική επίδραση της πανδημίας στην κοινωνικότητα του παιδιού και μετά στο μαθησιακό τομέα. Κάποιοι, είπαν πως υπήρχαν και κάποια θετικά π.χ. πως ενισχύθηκε η προσοχή λόγω του ήσυχου περιβάλλοντος και της χρήσης από κάποιους εκπαιδευτικούς διαδραστικού και εποπτικού υλικού. Τόνισαν πως ο εγκλεισμός ήταν κάτι δύσκολο και η διατάραξη του προγράμματος δημιούργησε αναστάτωση στους μαθητές.

Λήψη ή παροχή ανατροφοδότησης

Όλοι οι γονείς ανέφεραν πως δεν κλήθηκαν από κανέναν να δώσουν ανατροφοδότηση σχετικά με το πως βίωσαν την συγκεκριμένη δύσκολη περίοδο σε σχέση με την εκπαίδευση των μαθητών/τριών με αναπηρία. Μόνο σε μία περίπτωση δόθηκε από το σχολείο ένα ερωτηματολόγιο στους γονείς για το πως λειτούργησαν οι ίδιοι στο εξ αποστάσεως σχολείο, όπου μπορούσαν να αναφέρουν δυσκολίες και προτάσεις. Αντίστοιχα δεν λήφθηκε ανατροφοδότηση από άλλους.

Είναι υψηλός ο βαθμός ετοιμότητας των μαθητών/τριών

Όλοι οι γονείς θεωρούν τους εαυτούς τους, το σχολείο και τους ίδιους τους/ις μαθητές/τριες πιο έτοιμους να αντιμετωπίσουν μία αντίστοιχη κατάσταση στο μέλλον.

Χρειάζεται βέβαια, όπως τόνισαν ένα οργανωμένο από πριν πλάνο υποστήριξης σε περιπτώσεις κρίσεων, όπως η πανδημία.

6. Προτάσεις

Τι θα μπορούσε γίνει διαφορετικά για την υποστήριξη

Υπήρξαν ελλείψεις σε τεχνογνωσία, εξοπλισμό και οργανωμένο πλάνο. Θα έπρεπε σύμφωνα με τους γονείς να προωθηθεί η ουσιαστική υποστήριξη των μαθητών/τριών με αναπηρία. Επίσης, θα ήταν καλό να μπουν πιο ενεργά τα ψηφιακά εργαλεία στην εκπαιδευτική πράξη και να υπάρχει περισσότερη υποστήριξη στο μαθησιακό τομέα. Έμφαση, δίνεται στο ψυχοκοινωνικό τομέα. Περισσότερα έπρεπε να γίνουν στο κομμάτι της υποστήριξης των γονέων και των μαθητών. Τέλος, εκφράστηκε η άποψη πως έπρεπε να δίνονται από τους εκπαιδευτικούς περισσότερες ευκαιρίες για αλληλεπίδραση και όχι τόσο φόρτος στο γνωστικό κομμάτι.

Προτάσεις (Ανθρώπινο δυναμικό, εργαλεία, πόροι – χρηματοδότηση, εξοπλισμός και επιμόρφωση-ενημέρωση)

- Ενίσχυση στο ανθρώπινο δυναμικό και με εκπαιδευτικούς, αλλά και με ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και όχι μόνο σε περίοδο πανδημίας,
- Ενίσχυση στον εξοπλισμό και υλικοτεχνική υποδομή και στα σχολεία αλλά και σε μαθητές/τριες που έχουν ανάγκη
- Οργάνωση σεμιναρίων, επιμορφώσεων, συναντήσεων με σκοπό την υποστήριξη και στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς σχετικά με το μαθησιακό και το ψυχοκοινωνικό τομέα.
- Δημιουργία και εφαρμογή πλάνου/πρωτόκολλο προετοιμασίας όπως υπάρχει για τον σεισμό
- Συστηματική, συνεχής και αναλυτική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών όχι μόνο για εξοικείωση με εργαλεία αλλά και μεθοδολογία
- Προσαρμογή του υλικού στις ανάγκες.